

Ринок фінансово-банківських послуг

Михайло ШВАЙКА

**СВІТОВА ФІНАНСОВА КРИЗА:
ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ
ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ****Резюме**

Розглянуто причини виникнення світової фінансової кризи і проаналізовано збитки, яких вона завдає світовій економіці. Для її подолання запропоновано створення міжнародного центрального банку і запровадження замість доларів світової міжнародної валюти як резервної. Утворюваний емісійний доход запропоновано розподіляти між усіма учасниками угоди про запровадження міжнародної резервної валюти.

Ключові слова

Фінансова криза, світова валютна система, Бреттон-Вудська система, золотогрошова система, профіцит платіжного балансу, світові резервні активи.

Класифікація за JEL: F01; G15.

© Михайло Швайка, 2008.

Швайка Михайло, докт. екон. наук, професор, академік Академії економічних наук України, заслужений діяч науки і техніки України, Науково-дослідний інститут економічних і гуманітарних наук, Україна.

Теперішня світова фінансова криза, яка охопила всі країни, у тому числі й Україну, говорить про те, що у здійснюваній грошовій політиці допущені серйозні прорахунки, через що вона не відповідає вимогам життя. Відсутнє правильне розуміння процесів, які відбуваються в сучасних грошових механізмах. Це не дає змоги виробити правильні практичні рекомендації.

Сьогодні фінансисти, державні мужі та політики всього світу замислюються над тим, що треба зробити, аби спекуляція грошовими бульбашками не трусила всім світом, не паралізувала економічного життя.

Навіть високі керівники банків, які ще вчора домагалися повного невтручання держави в грошову політику, сьогодні, в умовах фінансової кризи, докорінно змінили свої погляди і виступають за державне регулювання грошово-кредитної політики, домагаються від держави захисту і підтримки.

Будучи пов'язаною з недоліками в організації кредитної грошової системи, сучасна економічна і фінансова криза, яка вибухнула останнім часом і охопила весь світ, розорює компанії, банки, страхові організації, підприємства, які закриваються і звільняють робітників, позбавляючи широкі верстви населення праці та засобів до існування.

Світові втрати від фінансової кризи становлять 5 трильйонів доларів. Це 160 бюджетів України.

Світова економіка перебуває в стані великої нестійкості, ризикуючи дійти до найбільшого краху, з часу Великої депресії.

Криза розпочалася в 2007 р. у США і поширилася на весь світ. Це пов'язано передусім із доларом, який став світовою резервною валютою і не впорався з цією своєю новою функцією. Так що незадовільне функціонування побудованого на доларі як резервній валюті світового грошово-валютного механізму має безпосередній стосунок до світової кризи.

Побудована на доларі міжнародна валютна система має дуже серйозні вади. Перетворення валюти однієї країни в міжнародну, причому без будь-яких зобов'язань і відповідальності, надало цій країні величезні вигоди і переваги у здійсненні кредитної експансії, створивши значні можливості її бізнесменам не лише для зловживань, а й для шахрайства.

Зняття обмежень на недопущення створення зайвої кількості грошей стало провокувати інфляцію у світових масштабах.

Теперішня міжнародна валютна система не має механізму попередження стійкого торгового дисбалансу. Тому ніщо не завадило США нагромаджувати дефіцит поточного рахунку, який з 1980 р. сягнув гігантської суми – 3 трлн доларів. Цей дефіцит слугував економічною субсидією решті світового співтовариства, наповнюючи при цьому планету доларами, які стали новим міжнародним резервним активом замість золота.

Цю кризу не без підстав називають доларовою, адже вона зумовлена нагромадженням зайвих доларових резервних активів, якими спровокувала обвал самої вартості долара.

До 1973 р. світову валютну стабільність забезпечувала система фіксованих обмінних курсів, сформована в 1944 р. на Бреттон-Вудській конференції. Курс американського долара і курси всіх інших валют були прирівняні до певної частини золота за певною ціною. Бреттон-Вудська система слугувала квазізолотим стандартом, оскільки всім іншим країнам гарантувалося право конвертувати їхні долари в золото за обмінним курсом 35 доларів за 1 унцію золота.

Коли в 1973 р. обвалилась Бреттон-Вудська система, країни світу повинні були домовитись щодо організації нової світової валютної системи, яка регулювала б міжнародну торгівлю і валютні відносини, створення і запровадження нової міжнародної резервної валюти. Оскільки світове співтовариство цього не зробило, цим скористались США і пустоту заповнили долларом, перетворивши його на світову резервну валюту, добившись за допомогою цього величезних вигод і переваг. Цього вони добились без офіційних угод і прийняття на себе будь-яких зобов'язань.

Під впливом усіх цих подій відбувся перехід валютної системи, яка спиралася на фізичні активи (золото), до чогось без усякої твердої опори, що підвищило відповідальність за усвідомлене управління грошово-валютними операціями.

На зміну золотогрошовій системі, яка мала властиві їй механізми саморегуляції та не допускала випуску зайвих грошей і виникнення подібних криз, прийшла кредитна грошова система, яка позбавлена таких механізмів і потребує свідомого регулювання. Справа в тому, що стійкість золотогрошової системи забезпечувалася таким вагомим чинником, як наявність у грошей внутрішньої вартості, якої гроші при кредитній системі позбавлені. Оскільки доллар став світовою міжнародною валютою, над виконанням ним цієї ролі повинне здійснювати контроль усе світове співтовариство за всіма правилами і приписами, які пред'являють до функціонування кредитної грошової системи (нехай і світової). Тільки за допомогою чітких обмежень і суворого контролю можна досягти недопущення створення зайвої кількості грошей і свідомо запобігати торговому дисбалансу. Оскільки цього не було, ніщо не завадило США нагромадити величезний дефіцит поточного рахунку. Зазначений дефіцит слугував економічною субсидією решти світового співтовариства, наповнюючи при цьому планету доларами, які стали новим міжнародним резервним активом.

Утворилася величезна некерована і нерегульована грошова лавина, яка вийшла з-під людського контролю і створила для всього людства чимало проблем. Випустили джінна з пляшки, і він розповзся по всьому світу.

У той час, як Росія намагалась завоювати світ люмпенською ідеологією, обіцянкою побудови комуністичного раю на землі за допомогою ЧК,

НКВД, КДБ, ГУЛАГу, голодоморів, Америка це успішно зробила за допомогою долара.

Ставши міжнародною резервною валютою, долар перетворився на світову силу. Випуск міжнародної валюти як резервної, як і будь-якої іншої, супроводжується утворенням емісійного доходу, який повинен розподілятися між усіма країнами (тепер його монополюють США).

США сприйняли перетворення долара на світову резервну валюту як дар Божий і використали у своїх егоїстичних інтересах (для латання дір у бюджеті, покриття величезних військових затрат, фінансування різних своїх грандіозних, широкомасштабних космічних та інших проектів і програм, підвищення життєвого рівня свого народу за рахунок інших народів, купівлі в усіх країнах величезних мас товарів за привласнений їх же емісійний дохід, тобто за нічим не забезпечені папірці, сприймаючи це як щось само собою зрозуміле, належне).

Зайві долари бродять по всьому світу, але вони їх тільки не пускають у США.

До таємниць своєї грошово-валютної алхімії США нікого не допускають. Засекретили цю справу до безмежності, зробили її великою державною таємницею, а це свідчить про те, що тут не обходиться без таємних справ, без зловживань планетарного масштабу.

США наживаються не тільки на доларі як світовій резервній валюті, а й на використанні його як скарбу. Мільйони громадян в усьому світі нагромаджують долари так само, як у минулому це робили із золотими монетами, зберігаючи їх на чорний день як надійний резерв («гробові», на лікування, на подарунки дітям та онукам, на їхнє навчання, на поїздку за кордон тощо). На друкування 100-доларової купюри витрачають 3 центи, а отримують доходу 99,97 доларів. І це лише від друкування однієї 100-доларової купюри. А для цієї мети використовують сотні мільярдів доларів. Для США це найдохідніший бізнес. Доти, поки не буде запроваджено комерційного механізму створення кредитних грошей, що базується на утворенні боргових зобов'язань під час реалізації товарів, не встановлено суворого контролю за недопущенням створення їхньої зайвої кількості, не буде світового порядку. Треба викоренити чинну практику створення грошей з боргів. Банкіри кажуть: немає боргів, не буде грошей.

Банки намагаються створювати грошей стільки, скільки віддали в позику. 95% грошей створюється тими, хто їх позичив. Виходить, що коли немає кредиту, не буде грошей. Потрібна інша концепція грошей, яка не дозволяла б робити гроші з повітря і надувати грошові бульбашки. Тільки один володар це повинен робити – обмін, у ході якого створюються справжні, а не надувні грошові зобов'язання.

Є десятки різних способів прямого й опосередкованого державного впливу на функціонування вартісного грошово-валютного механізму, здатних приборкати стихійні сили, які роблять його функціонування руйнівним,

неконтрольованим процесом. Це і сфера рефінансування, ціноутворення, митні збори, податки, субсидії. Усе це справляє вплив на товарооборот, а отже, й на створення грошей, на збільшення чи зменшення припливу резервної валюти. Виник дисбаланс, який дестабілізував світову економіку. Основна причина дестабілізації – це гігантський дефіцит торгового балансу США. Його теперішнє фінансування призвело до величезного порушення рівноваги у світовій економіці й утворення в США економічного пузиря, який, лопаючи, втягує весь світ у важку кризу.

Дефіцит поточного рахунку США наводнив світ доларовою ліквідністю, наслідком чого стала кредитна експансія, надкредитування і бурхливе зростання виробництва в країнах з великим профіцитом торгового балансу.

Міжнародні резервні активи складаються із зовнішніх активів, які країна використовує для фінансування дисбалансу у своїй міжнародній торгівлі, а також тієї частини міжнародної резервної валюти, яка відображає рух капіталів. У минулі віки в час золотого стандарту цю функцію виконувало золото і срібло, але тепер переважну більшість світових резервів становить іноземна валюта, і передусім долари США. Величезний стрибок резервних активів тепер відбувається за рахунок емісії іноземних валют передусім доларів США. І ці резерви з'явилися у результаті зростання торгового дисбалансу між США та іншим світом. Таке величезне збільшення резервів свідчить про неймовірну кредитну експансію завдяки торговому дисбалансу. Країни з великим профіцитом платіжного балансу переживали величезне зростання виробництва і гіперінфляцію вартості активів у міру того, як цей профіцит стимулював кредитування через їхні банківські системи. Водночас економіка США ставала надзростаючою і надзаборгованою в міру того, як торгові партнери США реінвестували торговий прибуток у доларові активи. До 1970 р. міжнародні резервні активи зростали порівняно повільно, а потім – величезним стрибком.

За чотири роки (1969–1973 рр.) руйнування Бреттон-Вудської системи світові резервні активи зросли більше, ніж за всі попередні століття разом узяті. За 20 років (від 1949 до 1969 року) їхній обсяг зріс на 55%, а за наступні 20 років – на 700%. Загалом (з 1969 р.) вони збільшилися майже в 20 разів, на 2000%. Вплив цієї величезної, зайвої, непотрібної кредитної експансії на світову економіку не міг відбутися безслідно і безкарно.

До 1970 р. більшу частину резервних активів становило золото, і це було наріжним каменем Бреттон-Вудської системи. Потім роль золота різко знизилася, оскільки переважну роль у резервних активах країн почала відігравати іноземна валюта.

До кінця 2000 р. золото становило лише 2% світових валютних резервів. Після 1970 р. всі національні валюти також перестали забезпечуватися золотом. У підсумку світові резервні валюти з плином часу не лише втратили золото, а й виявилися представленими валютами, які також уже не забезпечувались золотом. Основою міжнародної валютної системи стали кредитні гроші, абсолютне панування яких не лише довело свої величе-

зні переваги над золотогрошовим обігом, а й створило для людства чимало складних проблем. Відмова від золотовалютного стандарту в регулюванні міжнародних торгових і валютних відносин спричинила вибух кредитування, яке дестабілювало світову економіку.

Сьогодні багато політиків і економістів, замислюючись над питанням, чи доцільно і розумно було світовому співтовариству допускати перетворення долара на світову резервну валюту, і щоб дисбаланс, який утворився внаслідок гігантського дефіциту торгового балансу США, уразив світову економіку, відповідають, що це було нерозумно робити і що це була груба помилка з глибокими наслідками.

В останні три десятиліття тенденцією було те, що кредити зростали швидше від валового національного продукту й у США, й у світі загалом.

Прямим наслідком порушення вимог економічних законів стало те, що величезний рівень зловживань і прямого фінансового шахрайства поширився з однієї країни на весь світ. Усе це стало можливим тільки завдяки функціонуванню відірваних від золота кредитних грошей, які не мають внутрішньої вартості та позбавлені об'єктивного, автоматичного механізму саморегуляції, що не допускав би випуску зайвих грошей, а доконче потрібного свідомого регулювання їхнього функціонування ніхто не здійснював.

Сполучені Штати Америки за куплені ними товари стали платити не золотом, а папірчиками – випущеними ними самими доларами, які практично є векселями уряду США, які він не збирається ніколи оплачувати. Економіка США, яку прийнято називати світовим двигуном економічного зростання, почала давати збої під важким тягарем боргу її корпоративного і споживчого секторів. Решта світу почала залежати від експорту товарів у США й отримання за них доларів, які стали світовими борговими зобов'язаннями. За них США купують більшу частину товарів у кредит.

Зі зникненням Бреттон-Вудської системи позначилося бурхливе зростання міжнародних резервів, яке вона до цього стримувала. Вона, як і її попередник золотий стандарт, мала властивий їй механізм саморегуляції, що не допускав створення надмірної кількості світових резервів і запобігав стійкому дисбалансу в міжнародній торгівлі. Головний недолік доларового стандарту, сучасної міжнародної валютної системи полягає у повній відсутності такого механізму. Наслідком цього стало порушення торгового балансу небачених масштабів і тривалості.

У результаті величезного, неймовірного дисбалансу поточних і фінансових розрахунків профіцитні країни стали володарями величезних обсягів боргових інструментів, оцінених у доларах США.

Водночас самі США з їхнім найбільшим дефіцитом платіжного балансу перетворилися в найбільшого боржника за всю історію людства.

Економічні бульбашки виникали не лише в США, а й у профіцитних країнах. Вони зростали в міру того, як профіцитні засоби осідали в їхніх

внутрішніх банках, запускаючи процес кредитування, немов у ці банківські системи влилися гроші підвищеної ефективності з центральних банків їхніх країн.

Це провокувало стрибок кредитування, який спричинив економічне надзростання і гіперінфляцію вартості активів.

США виявились дестабілізовані власним величезним дефіцитом поточного рахунку. Приплив іноземного капіталу в США, який фінансував їхній дефіцит, – це ніщо інше, як похідна від самого дефіциту. Справа в тому, що партнери США нагромадили величезні резерви доларових активів за рахунок торгового прибутку, не конвертуючи їх у національну валюту (що підвищило б її курс, але зменшило би прибуток і темпи економічного зростання). Купуючи акції, оцінені в доларах, а також корпоративні облигації та боргові папери держорганізацій США, вони тим самим сприяли «розбуханню бульбашок» на ринку акцій, дуже нераціональному розміщенню корпоративного капіталу і піднесенню на ринках власності в США.

Достатньо було зникнути обмежувачам, закладеним у систему золотого стандарту, і торговий дисбаланс розбухнув, а міжнародне кредитування піднялося на небачену висоту. У підсумку – процвітання з наступною депресією.

Торговий дисбаланс дестабілізував світову економіку, наводнив світ доларовою ліквідністю і надув економічного пузиря не лише в США, а й у інших країнах.

Теперішня помилкова, неправильна і шкідлива грошово-валютна політика не лише обґрунтовується, а й виправдовується застарілими концепціями й архаїчними підходами, опрацьованими для інших умов і нижчих фаз розвитку суспільства. Зокрема це стосується беззастережного нав'язування ліберального підходу, що не допускає будь-якого державного втручання в господарські процеси, посилення на ідеї А. Сміта, давно сформульовані для інших умов. Цим особливо «хворіють» монетаристи, антикейнсіанці, погляди яких тепер домінують не лише в теорії, а й на практиці. Їхніх архаїчних поглядів дотримуються передусім американські фінансисти і політики, які вимагають невтручання держави в функціонування ринкових механізмів. У крайньому разі, це втручання, на думку деяких з них, має бути мінімальним.

Найчастіше при обґрунтуванні свого підходу вони апелюють до поглядів Адама Сміта, який вважав, що в ринковій економіці існує невидима рука, яка регулює господарські процеси. Їм особливо імponує ідеалізація А. Смітом вільного, нерегульованого, стихійного товарного господарства. Центральним пунктом світогляду А. Сміта була віра у свободу і ворожнеча до державної опіки. XVIII століття висунуло грандіозне завдання – звільнення особи від державної опіки. І це дає товарне виробництво й обмін.

Єдиним засобом забезпечення загального добробуту є надання кожній людині вільно турбуватися щодо забезпечення своїх інтересів. Але коли це мало бути досягнуто і як – невідомо.

У часи А. Сміта успішно функціонувала золотогрошова система, яка базувалася на механізмі саморегуляції та державного втручання не потребувала.

Кредитна грошова система, яка відірвалася від золотої пуповини, втратила механізм саморегуляції і тому потребує свідомого державного регулювання, суворого контролю за недопущенням випуску зайвої кількості грошей.

Рішуче проти ідеалізації поглядів А. Сміта та їхнього використання при опрацюванні грошово-валютної політики виступають найавторитетніші, провідні фінансисти та політики. Одним з них є Дж. Сорос, який стверджує, що А. Сміт неправий – ринки не є структурами, які саморегулюються. Він наголошує, що ринкам властиві «економічні пузири». Відтак вони потребують «настроювання» з боку влади. Віра в те, що ринки можуть самокоректуватись, зазначає Дж. Сорос, є смертельною помилкою.

Ми, українці, повинні пишатися, що перші ідеї щодо державного регулювання грошових відносин сформульовані видатним українським економістом М. І. Туганом-Барановським, який писав, що побудова вексельного курсу не повинна покладатися на випадкові біржові впливи, а має бути взята в руки держави... Проведення активної валютної політики є прямою функцією центрального банку. Пропозиції М. І. Тугана-Барановського були провісником розробленої в 30-ті роки теорії Кейнса, в основу якої також покладені ідеї державного регулювання відсоткових ставок, грошової маси і встановлення взаємних пропорцій між попитом і пропозицією, заробітною платою і цінами на ринку товарів і послуг.

З торговим дисбалансом світове співтовариство стикається часто, шукаючи шляхи його подолання, для якого в різних системах є неоднакові умови.

З метою запобігання стійкому, багаторічному торговому дисбалансу Кейнс у своїй доповіді, присвяченій проведенню Бреттон-Вудської конференції, запропонував штрафувати країни як з дефіцитним, так і з профіцитним поточним рахунком, щоб зупинити і перших, і других. Увійшовши в історію під назвою «План Кейнса», він був представлений на Бреттон-Вудській конференції як пропозиція Великобританії щодо організації післявоєнної валютної системи.

Загалом пропозиції Кейнса щодо свідомого регулювання валютних процесів були відкинуті. Монетаристи домінували, і згодом МВФ і Всесвітній банк повністю очистили від усіх економістів-кейнсіанців.

Потрібно запровадити новий метод забезпечення достатнього зростання ліквідності. Цю функцію могли б, наприклад, виконати вже відомі світовій практиці спеціальні права запозичення (СПЗ). Світове співтовариство домовилось щодо запровадження СПЗ в 1969 р. з метою забезпечити достатню міжнародну ліквідність у період, коли брак доларової маси, як вважали, стримує економічне зростання. Щойно США стикнулися з власною

політикою торгового дисбалансу, стався вибух доларової ліквідності, так що потреби в СПЗ більше не було. Незважаючи на надії багатьох, вони так і не переросли в головні резервні активи. Ніщо не заважає тепер повернутись до цієї ідеї, поглибити її та вдосконалити. За допомогою СПЗ дефіцит поточного рахунку можна взяти під контроль.

Для чого були засновані СПЗ? У 1960-ті роки Бреттон-Вудська система фіксованого обмінного курсу почала вичерпувати себе, оскільки не володіла механізмом регулювання резервного зростання для фінансування зростання світової торгівлі та фінансового розвитку. Золото й американський долар – ось два основних резервних активи того періоду. Однак видобуток золота став неадекватним і ненадійним джерелом резервної пропозиції. Що стосується доларових резервів, то для їхнього безперервного нарощування був потрібний постійний дефіцит американського платіжного балансу. Але він, як такий, становив загрозу вартості долара. Тому було вирішено створити новий міжнародний резервний актив під патронатом МВФ.

Але буквально через декілька років після запровадження СПЗ Бреттон-Вудська система розвалилась, і основні валюти перейшли на режим плаваючого обмінного курсу. Це нововведення, поруч зі зростанням на світових ринках капіталу (що допомогло кредитонадійним урядам брати в борг), зменшило необхідність у СПЗ.

Сьогодні роль СПЗ як резервного активу обмежена: до кінця квітня 2002 р. на СПЗ припадало менше за 1,25% незолотих резервів членів МВФ. І хоч деякі приватні фінансові інструменти депоновані в СПЗ, спроба поширити їх на приватних ринках мала дуже скромний успіх. Таким чином, основною функцією СПЗ було слугувати розрахунковою грошовою одиницею для МВФ та деяких інших міжнародних організацій. У цьому плані СПЗ використовуються майже винятково в угодах між МВФ та його членами.

Незаперечним фактом є те, що вже тепер є система, за допомогою якої МВФ може створювати міжнародні резервні активи у формі нових СПЗ. СПЗ можна перетворити на важливий інструмент економічної політики і теперішнього подолання кризи.

МВФ міг би надавати СПЗ спеціально для підтримки економічного зростання в усьому світі, а також використовувати як світову валюту для розрахунків, що не допускає утворення бульбашок.

СПЗ можна створювати в розмірах, достатніх для звільнення світової економіки від залежності від американського дефіциту і резервних активів, які він породжує.

СПЗ могли б слугувати своєрідним валютним еталоном, щоб допомогти світовому співтовариству позбутись доларової залежності.

Може помилково здатися, що кризи, спричиненої розбуханням грошової маси, не можна здолати подальшим підживленням цього грошового розбухання.

Як тільки крани боргового дефіциту будуть перекриті, світовому співтовариству потрібна буде нова здорова світова валюта.

СПЗ повинні створюватись у розмірах, суворо обмежених товарною метаморфозою, обміном товарів і утворенням боргових зобов'язань.

Є чимало способів, які дають змогу розподіляти грошові фонди так, щоб домогтися від них гарантованого бажаного результату щодо стимулювання світової економіки.

Дж. Сорос рекомендує розподіляти СПЗ з орієнтацією на сприяння цілям розвитку. Нобелівський лауреат, який нині очолює створену рішенням 63-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН цільову групу високого рівня для аналізу нинішньої глобальної фінансової кризи, Джозеф Стігліц пише: «Одна з ідей з підтримки світового розвитку, яка заслуговує уваги – це нова форма світових грошей, подібна до МВФівських СПЗ. СПЗ – це різновид світових грошей, які випускає МВФ, а країни згодні приймати й обмінювати на долари чи на іншу тверду валюту.

Замість форми зберігання резервів у доларах країнам можна було б запропонувати нову світову валюту.

Емісією світових грошей могли б зайнятися найрізноманітніші інституційні структури. Це може бути, зокрема, МВФ (відповідальний за емісію СПЗ). Можна також створити нову організацію для розв'язання питань, пов'язаних із виділенням сум та їхніх розмірів. Не виключено, що нова інституційна структура вимагатиме створення низки траст-фондів...».

Цю ж ідею використання СПЗ в широкому плані підтримує також Дж. Сорос. Як пан Стігліц, так і пан Сорос визнають, що СПЗ можна успішно використовувати для досягнення поставлених економічних цілей.

Певною мірою МВФ уже почав перетворюватись на щось подібне до міжнародного центрального банку (МЦБ), адже, рятуючи країну, яка потрапила в біду, він і рятує міжнародні фінансові інституції від втрат, якими загрожує їм дана країна. Отже, МВФ перешкоджає скороченню світової грошової пропозиції. Адже точно так само центральний банк запобігає скороченню національної грошової пропозиції, коли приходить на виручку збанкрутілому банку чи банківській системі загалом на національному рівні.

Ті самі чинники, що сприяли формуванню світової економіки, тепер вимагають і створення світової валютної системи, яка не належала б жодній країні та не використовувала б її плодів у своїх інтересах.

У світі сформувалася світова економіка. Цього ніхто не заперечує. Але тепер необхідно усвідомити, що склалась і світова грошова база, і світова грошова пропозиція. Людство повинно або методично і розумно керу-

вати пропозицією цих грошей, або спостерігати, як вона буде дестабілізувати світову економіку.

Передусім потрібний Світовий центральний банк. Для його створення МВФ має в наявності необхідну організаційну структуру. Але для успіху своєї місії фонд повинен розв'язати такі завдання. По-перше, він має взяти під суворий контроль утворення міжнародних резервних активів. По-друге, він повинен навчитися правильно розподіляти майбутню пропозицію світової ліквідності (тобто уникати як її надлишку, так і нестачі). По-третє, потрібно міцно прив'язати процес створення міжнародної резервної валюти до реального, об'єктивного процесу обміну й утворення світових боргових зобов'язань на комерційній основі. Нарешті, МВФ повинен навчитися розподіляти кредитні ресурси так, щоб водночас забезпечити світову економічну стабільність і сприяти вирішенню питань світового розвитку.

Звичайно, що ці цілі є повністю реальними. Необхідні інструменти вже наявні. Потрібна лише скеровуюча рука й достатня політична воля. Вони допоможуть створити ефективну й раціональну міжнародну валютну систему, здатну задовольняти потреби світової економіки і не допускати утворення бульбашок.

Міжнародний центральний банк повинен стати найефективнішим засобом забезпечення грошової стабільності у світовому масштабі.

Сьогодні світова грошова пропозиція вирвалася з-під контролю. Тому це явище потрібно повернути в кероване русло. Цей процес не може більше розвиватись стихійно. Цього можна досягти за допомогою створення міжнародної резервної валюти й організації світового банку.

Тільки за допомогою вищезазначених заходів можна буде усунути недоліки теперішньої валютної політики і не давати змоги американському торговому дефіциту наповнювати світ доларовою ліквідністю. Запропоновані заходи допоможуть виробити чіткі рекомендації щодо відновлення рівноваги у світовій економіці та створенню основ для стійкого економічного зростання в майбутньому.

Укладання міжнародної угоди між такою великою кількістю країн – справа нелегка, хоч і доконче потрібна. Можна розпочати з переговорів на спеціальній сесії Організації з міжнародної торгівлі. Допомогу в поширенні пропонованої ідеї та збиранні відгуків через розгортання діалогу з урядами всіх країн міг би надати МБРР. При істотному реформуванні МВФ він міг би стати центром розв'язання цієї проблеми.

Досвід використання долара як резервної валюти говорить про те, що США практично привласнили собі цю міжнародну валюту і використовують її у своїх цілях. Не можна національних грошей жодної країни перетворювати на світову резервну валюту. Вона має належати всім країнам, усі вони повинні здійснювати контроль за її випуском, й усі повинні отримувати вигоди від її функціонування і розплачуватися за вади й недоліки функціонування.

Так що на запитання, що має повноцінно замінити золото як світову резервну валюту, може бути лише одна відповідь – свідоме, контрольоване державою суспільне регулювання грошових відносин, запровадження світової валюти й організації міжнародного банку.

Це свідоме регулювання грошових відносин стане тією системою, якій світ надаватиме переваги над золотими кайданами, звільнивши, врешті-решт, свої монетарні системи від золотих ланцюгів.

Запровадження світової валюти принесе чималий емісійний дохід, який належатиме всім країнам і не привласнюватиметься тільки США, як це тепер відбувається. Емісійний дохід від запровадження євро тепер розподіляють між усіма країнами Євросоюзу. А що тепер отримує Україна від використання 80 млрд доларів? Одні збитки, даруючи США понад 50 млрд доларів емісійного доходу.

Серйозною перешкодою в реалізації запропонованих заходів тепер є панівні дискредитовані ліберальні догми і неготовність лідерів світової валютної політики відмовитися від використання застарілих монетаристських підходів.

На думку Прем'єр-міністра Великобританії Гордона Брауна, потрібно радикально змінити існуючі міжнародні інституції: «велику вісімку», МВФ, Світову організацію торгівлі, щоб вони виявилися здатними розв'язувати назрілі питання, пов'язані з опрацюванням нової світової валютної політики.

Не лише на економічну теорію, а й на практичне вирішення назрілих питань негативний вплив справляє трактування сучасної грошової системи не як кредитної, а паперової.

Ці різні види грошових систем мають різну надійність, тому до їх регулювання і до управління ними застосовують різні методи.

Там, де ринок може впоратися, хай активно діє, а де не під силу йому вирішити питання, там держава обов'язково має діяти активно й рішуче.

Всебічне дослідження механізмів функціонування кредитної грошової системи має важливе значення і для створення ефективної міжнародної валютної системи, і для свідомого, контрольованого управління валютними резервами.

Виникла крайня потреба у створенні нового глобального фінансового порядку. Міжнародна фінансова система – її основоположні принципи, способи регулювання й інституції – вимагають глибокого реформування.

Треба позбутися теперішнього помилкового підходу до кредитних грошей, у поняття яких включають як те, що справді є грошми, так і грошове вираження майна, яке відображає зовсім інші відносини. Часто дають таке визначення кредитних грошей: «Гроші кредитні – це узагальнююча (збірна) назва різних видів грошей, що використовуються для заміщення майнових боргових зобов'язань приватних осіб і держави» [1]. Поняття кредитних

грошей охоплює лише ту їх частину, яка пов'язана з утворенням комерційних боргових зобов'язань у результаті реалізації товарів, їхньою метаморфозою.

Що стосується грошових сум, які утворюються в результаті реалізації акцій, облігацій та інших носіїв майнових відносин, то вони до утворення кредитних грошей не мають прямого стосунку, і з грошової маси їх потрібно виключати. Оскільки на практиці цього не роблять, створюються умови для порушення економічних законів і як наслідок провокування кризових явищ.

Й. Шумпетер твердив, що доводиться визнати, що теза «кредит карбує гроші з майна» не відображає істинного стану речей [3].

Справді, людина, яка володіє майном, легше може оформити кредит під його заставу, ніж та, яка майном не володіє. Це майно може втягуватись у кругообіг, але до створення грошей цей процес не має відношення.

На спалаху сучасної фінансової кризи, від якої потерпають сотні мільйонів людей в усьому світі, істотною мірою позначилися вади панівної тепер в усьому світі кредитної грошової системи, яка потребує іншого підходу, ніж золотогрошова, яка володіла механізмами саморегуляції, що базувалися на внутрішній вартості золотих грошей, якої кредитні гроші не мають.

У зв'язку з демонетизацією золота виникла гостра потреба у визначенні принципів функціонування кредитної грошової системи, яка може базуватися лише на свідомому її регулюванні. Оскільки цього не було зроблено, процес її функціонування відбувався стихійно, з постійними збоями і кризовими спалахами. Як би прикро не було про це говорити, але людство досі не має задовільної концепції функціонування кредитної грошової системи.

Через те що питання про свідоме державне втручання в економіку не було розв'язане цивілізовано, у ХХ столітті здійснювали спроби розв'язати його у спотворених, антилюдських формах. У цьому зв'язку варто згадати не лише німецький фашизм, а й російський більшовизм з його плановою адміністративною системою, концтаборами, ГУЛАГами.

Задовго до появи Леніна і Сталіна проблеми державного втручання в економіку розглядали видатні економісти Заходу, зокрема Ф. Ліст, який вважав, що саме національна економіка творить націю, а економічна могутність стає передумовою політичної сили та впливу нації. Положення Ф. Ліста про регульовану національною державою ринкову економіку справили відчутний вплив на економічний і політичний розвиток США, Італії, Чехії, Індії, Японії, особливо Німеччини.

«Бісмарк створив велику і сильну Німеччину на засадах учення Фрідріха Ліста, книжки якого були для нього настільними» [2].

Ми повинні плекати культуру ринку шляхом інституціоналізації економічної діяльності. Економічне втручання держави має випередити події, не допустити кризи.

Необхідність такого активного державного втручання в економіку розумів відомий американський учений і політичний діяч Джон Кенен Гелбрейт, який брав участь у реалізації «Нового курсу» в адміністрації Франкліна Рузвельта і був радником президентів-демократів – Трумена, Кеннеді, Джонсона, Клінтона. Він обґрунтував концепцію планової економіки капіталізму. Він активно прощтовхував ідею заміни ринкової стихії індустріальним плануванням.

Виходячи з того, що у ХХ столітті якісно змінились об'єктивні умови господарського розвитку, учений рішуче спростовує застарілі початкові положення неокласицизму про підпорядкування цілей економічної системи інтересам окремої людини.

Література

1. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. Фінансово-економічний словник. – Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2005. – С. 122.
2. Швайка М. А. Банківська система України: шляхи реформування і підвищення ефективності. – К.: Парламентське видавництво, 2000. – С. 36.
3. Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М., 1982. – С. 210.

Стаття надійшла до редакції 20 грудня 2008 р.